

Tom Luken

Reactie op opinieartikel Frans Meijers

De ontwikkeling van zelfsturing

Tom Luken

Frans Meijers schreef in het oktobernummer van 'LoopbaanVisie' het opinieartikel 'Een leerling is een actief persoon'. Hij pleit hierin voor een cultuurverandering in het onderwijs, die de zelfsturing bij leerlingen centraal stelt. Belangrijkste middel is de dialoog. Doel van een opinieartikel is discussie op gang brengen. Tom Luken neemt de handschoen op.

Frans Meijers

De opinie van Meijers is niet zomaar een opinie. Zijn artikel vertolkt de conclusie van een omvangrijk onderzoeksprogramma en literatuuronderzoek (Meijers, Kuijpers, & Winters, 2010). Op brede schaal wordt in

de afgelopen tien jaar in het beroepsonderwijs reeds geprobeerd deze conclusies in praktijk te brengen. Sinds enige jaren ook in havo en vwo (VO-raad, 2009). Reden te meer om er kritische vragen bij te stellen.

Zelfsturing en levensthema's

Een eerste vraag betreft het doel dat Meijers centraal stelt: zelfsturing. Is dit een haalbaar en wenselijk doel? Eerder

heb ik me hiermee uitvoerig beziggehouden (Luken, 2008; 2011). Op basis van literatuur op het gebied van de ontwikkelings- en neuropsychologie concludeerde ik, dat zelfsturing de meeste leerlingen en studenten boven de pet gaat. Zij missen vooral het overzicht en de autonomie, die nodig zijn voor het vinden en realiseren van een gefundeerde eigen richting. Hiervoor zijn levenservaringen en rijping van de hersenen nodig.

Mijn betoog ging indertijd uit van een omschrijving van zelfsturing als "een doorlopend proces waarin men handelingen richt op het bereiken van doelen die men zelf, op basis van een eigen visie, kiest en herziert" (p. 128). Meijers definieert zelfsturing anders, namelijk als "het vermogen om het eigen levensthema te ontdekken en dat in relatie te brengen met een sociale rol" (p. 81). Ook in deze definitie is het de vraag of zelfsturing haalbaar is in het onderwijs. Voor het begrip levensthema verwijst Meijers naar een eerder artikel (Law, Meijers, & Wijers, 2002). Hierin valt te lezen dat het gaat om een oriëntatie die diep ingebed raakt in iemands leven. Een blijvend patroon dat episoden met elkaar verbindt. Een verzameling principes of vooroordelen, die onwrikbaar is, 'no matter how the clock ticks by' (p. 440). Een begrip dat verwant is aan levensthema, is 'loopbaananker'. In een klassiek onderzoek stelde Schein (1978) vast, dat deze zich pas gedurende de loopbaan ontwikkelen en in het onderwijs nog niet voorspeld kunnen worden. Mijn vraag is dus: hebben leerlingen in het onderwijs al een levensthema dat zij kunnen ontdekken? Ontwikkelt een levensthema zich niet pas gedurende het leven?

Het is dus twijfelachtig of het mogelijk is om op school levensthema's te ontdekken en tot zelfsturing (in beide genoemde definities) te komen. Even belangrijk is de vraag of het wel verstandig is om het te proberen. Het is algemeen bekend dat adolescenten zeer gevoelig zijn voor sociale invloeden (Crone, 2008; Luken, 2008). Wat zegt dit over een levensthema dat je op jonge leeftijd meent te ontdekken? Is dit wel een eigen thema? Of is het afkomstig van ouders, vrienden of idolen? Uit mijn ervaring als loopbaanadviseur en uit longitudinaal wetenschappelijk onderzoek (bijvoorbeeld van Whitbourne, 2010) maak ik op dat het vasthouden aan op jonge leeftijd ingenomen standpunten in veel loopbanen een sleutelprobleem is.

Plasticiteit en rijping van de hersenen

Meijers stelt dat de ontwikkeling van de prefrontale cortex, het hersendeel dat bij uitstek belangrijk is voor zelfsturing, gestimuleerd kan worden door gerichte interventies. Hij verwijst hierbij naar Crone (2008). Nu heb ik dit boek grondig bestudeerd, maar dat heb ik er niet in gelezen. Wel is duidelijk dat het altijd gaat om een samenspel tussen sociale en biologische factoren. Ook is duidelijk dat de hersenen, vooral op jonge leeftijd, plastisch zijn, dat wil zeggen dat ervaringen tot veranderingen in de hersenen leiden. Crone noemt het voorbeeld van piano leren spelen. Een ander bekend voorbeeld is jongleren. Echter, niet alle hersendelen zijn even plastisch. De orbitofrontale cortex (een gebied dat een hoofdrol speelt bij kiezen) is volgens Crone minder plastisch dan andere delen van de cortex.

Nog belangrijker is het om onderscheid te maken tussen plasticiteit en rijping. Dit zijn wezenlijk verschillende processen. Bij plasticiteit gaat het vooral om plaatselijke veranderingen in de grijze stof, dat wil zeggen het weefsel bestaande uit zenuwcellen, steuncellen en korte afstandverbindingen (synapsen). Zenuwcellen krijgen bijvoorbeeld een andere functie in een ander netwerk en er ontstaan nieuwe korte afstandverbindingen. Zo kan oefening leiden tot een toename van grijze stof. Bij rijping gaat het juist om een *afname* van grijze stof. Korte afstandverbindingen worden gekapt. Tegelijkertijd is er een toename van witte stof, dat wil zeggen (middel) lange afstandverbindingen in de vorm van zenuwbanen. De toename van witte stof en de groei van de lange afstandverbindingen is een lineair, grotendeels biologisch rijpingsproces (Crone, 2008; Craik & Bialystok, 2006).

Resumerend hoeft dus niet betwijfeld te worden dat mensen kunnen leren en dat dit een weerslag heeft in de grijze stof. Maar gaat het hier om het soort leren dat nodig is voor zelfsturing? Voor zelfsturing is onder meer nodig dat signalen uit verafgelegen emotionele en rationele hersengebieden bij elkaar komen op een plek waar ze verwerkt worden tot keuzen. Dit impliceert een rijpe orbitofrontale cortex en rijpe lange afstandverbindingen. Niets wijst erop dat de ontwikkeling daarvan door gerichte interventies significant bevorderd zou kunnen worden.

En opnieuw doet zich de vraag voor: zelfs als het mogelijk zou zijn, is het zinvol? Crone refereert bijvoorbeeld aan het feit dat de cortex van zeer intelligente kinderen zich

niet sneller ontwikkelt dan die van minder begaafden, zoals veel mensen geneigd zijn te denken, maar juist (aanzienlijk) langzamer. Is het dan zinvol die ontwikkeling te stimuleren? Een adagium van Jelle Jolles, een andere bekende Nederlandse neurowetenschapper, is: "Een langzaam groeiende boom kan uiteindelijk de hoogste boom worden."

Dialogo of counseling?

Essentieel voor het stimuleren van zelfsturing is volgens Meijers de dialoog, die geïntegreerd moeten worden in het onderwijs, maar daarin op dit moment nog vrijwel geheel ontbreekt. Meijers memoreert in zijn opinieartikel de bevinding dat in stagegesprekken in het mbo zeer veel *tegen*, vaak *over*, maar slechts zelden *met* de leerling wordt gesproken. Op dit gebied moeten docenten dus nog veel leren, maar volgens Meijers verzet hun professionele identiteit als docent zich daartegen. Hij stelt dat transformatief leiderschap nodig is om daarin verandering te brengen. Het zal dus nog een hele klus zijn om docenten te leren om voldoende hun mond te houden en belangstelling te luisteren naar hun leerlingen. Maar is dit genoeg?

De ontwikkeling van zelfsturing impliceert hogere orde leerprocessen. Volgens een overzichtsstudie van Pfaffenberger (2005) is er feitelijk weinig bekend over hoe deze verlopen - en dus ook over hoe deze het best gestimuleerd kunnen worden. Het gaat om moeilijk voorspelbare persoonlijke processen. Een belangrijk aspect is dat mensen voldoende, maar niet teveel uit hun evenwicht gebracht moeten worden op een moment dat ze daar 'klaar' voor zijn (Kroger, 2007).

Ook Wijers (2008) maakt duidelijk dat het om meer moet gaan dan je mond houden en belangstelling tonen. Hij is in Nederland *de* expert op het gebied van levensthema's in relatie tot loopbaanontwikkeling. Wijers heeft vier methodische aandachtspunten geformuleerd voor het vinden van levensthema's in de context van het onderwijs: (1) een fenomenologische houding, bijvoorbeeld door toepassing van mindfulness, (2) Rogeriaanse counselingstechnieken, (3) gebruik van kunstzinnige vormen en (4) de toepassing van hermeneutiek of interpretatiekunde.

Vragen die een en ander oproept zijn: welk deel van

de docenten zal de benodigde vaardigheden kunnen ontwikkelen naast het docentschap, dat op zich al hoge eisen stelt? Wat zijn de investerings- en exploitatiekosten? Zullen deze niet noodzakelijkerwijs ten koste gaan van andere prioriteiten van het onderwijs, bijvoorbeeld

Voor zelfsturing zijn levenservaring en rijpheid nodig

vakkennis en geletterdheid? Op dit moment haalt 39% van de leerlingen op het hoogste niveau in het mbo een onvoldoende op de taaltoets en zelfs 74% bij de rekentoets (NRC Handelsblad, 5 december 2013).

Praktijkgestuurd en keuzemogelijkheden

De dialoog behandelt Meijers als essentieel voor de ontwikkeling van zelfsturing, maar hij noemt nog twee andere condities waaraan de leeromgeving moet voldoen. Deze moet praktijkgestuurd zijn, dat wil zeggen dat levensechte problemen centraal staan en dat theorie pas moet worden aangeboden wanneer leerlingen concrete leervragen hebben ontwikkeld. Daarnaast moet de leerling keuzemogelijkheden hebben en concrete invloed op de eigen studieloopbaan.

Een en ander betekent dat niet alleen een cultuur- en attitudeverandering nodig zijn, maar ook een complete onderwijsrevolutie op het gebied van inhoud, structuur en organisatie. Ook nu komen, voor havo en vwo nog sterker dan voor het beroepsonderwijs, de vragen op in hoeverre dit haalbaar is en wat de kosten en gevolgen zullen zijn.

Conclusie

Eén van de lessen uit de successen van het Finse onderwijs betreft het belang van continuïteit en de schadelijkheid van drastische onderwijshervormingen (Sahlberg, 2011). Mijn stelling is dat de door Meijers bepleite onderwijshervormingen te optimistisch en te radicaal zijn. Zij brengen risico's met zich mee op schade in diverse vormen en zullen niet resulteren in zelfsturende individuen.

Ik pleit voor een grotere inbreng van professionals bij studieloopbaanbegeleiding en voor een gefaseerde opbouw van loopbaanbegeleiding gedurende het hele leven (Luken, 2012). We moeten meer lering trekken uit bevindingen van effectstudies in andere landen en van de ontwikkelingspsychologie. Op een solide basis en in een ongehaast tempo zal zelfsturing zich in de volwassenheid uiteindelijk sterker ontwikkelen. ■

Tom Luken is arbeids- en organisatiepsycholoog en onafhankelijk onderzoeker en adviseur bij loopbaanvraagstukken

Literatuur

- Craik, F. I. M., & Bialystok, E. (2006). Cognition through the lifespan: Mechanisms of change. *Trends in cognitive sciences*, 10, 131-138.
- Crone, E. (2008). *Het puberende brein: Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Kroger, J. (2007). Why Is Identity Achievement So Elusive? *Identity: An International Journal of Theory and Research* 7, 331-348.
- Law, B., Meijers, F., & Wijers, G. (2002). New perspectives on career and identity in the contemporary world. *British Journal of Guidance & Counselling*, 30(4), 431-449.
- Luken, T. (2008). De (on)mogelijkheid van nieuw leren en zelfsturing. In M. Kuijpers, & F. Meijers (red.), *Loopbaanleren: Onderzoek en praktijk in het onderwijs* (pp. 127-152) Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Luken, T. (2011). *Loopbaanbegeleiding schiet de lerende voorbij: Discussiestuk*. Amsterdam: Luken Loopbaan Consult.
- Luken, T. (2012). Loopbaanoriëntatie en -begeleiding: Een ideaalbeeld. *Bij de Les*, 8(8), 24-25.
- Meijers, F., Kuijpers, M., & Winters, A. (2010). *Leren kiezen / kiezen leren: Een literatuurstudie*. Utrecht/Den Bosch: Expertisecentrum Beroepsonderwijs.
- Pfaffenberger, A. H. (2005). Optimal Adult Development: An Inquiry into the Dynamics of Growth. *Journal of Humanistic Psychology*, 45, 279-301.
- Sahlberg, P. (2011). *Finnish Lessons: What can the world learn from educational change in Finland?* New York: Teacher College Press.
- Schein, E. H. (1978). *Career Dynamics: Matching individual and organizational needs*. Reading (MA): Addison-Wesley.
- VO-raad. (2009). *Stimuleringsplan LOB*. Utrecht: VO-raad.
- Whitbourne, S. K. (2010). *Nieuwe route kiezen? Luister naar je innerlijke GPS: veranderen kan in elke levensfase*. Amsterdam/Antwerpen: Arbeiderspers.
- Wijers, G. (2008). Levensthema's en loopbaanleren. In M. Kuijpers, & F. Meijers (red.), *Loopbaanleren: Onderzoek en praktijk in het onderwijs* (pp. 231 - 240). Antwerpen/Apeldoorn: Garant.

